

DUITSERS BLIJVEN WORSTELLEN MET HOLOCAUST-SCHULDGEVOEL

NACHTMERRIES VERJAGEN

Een kunstwerk tegen het vergeten. Zo omschrijft de Duitser Gunter Demnig zijn Stolpersteine — gedenksteden voor Holocaustslachtoffers. Meer dan 25.000 heeft hij er al geplaatst, in trottoirstenen. De kosten worden gedragen via peterschap. Voor veel Duitsers is dat een manier om het nog steeds knagende collectieve schuldgevoel te helpen kanaliseren.

**KATHLEEN VEREECKEN
KONSTANZ** | Het is onder een loden hitte — ruim 35 graden, in de schaduw — dat kunstenaar Gunter Demnig aan het werk gaat. Hij maakt Stolpersteine — letterlijk vertaald: struikelstenen. Het zijn betonnen kubussen ter grootte van een kassei, afgedekt met een messingplaat, waarin telkens de naam van een Holocaustslachtoffer gegraveerd staat. Meer dan 25.000 stenen heeft hij inmiddels eigenhandig geplaatst in Duitsland, Nederland, België, Italië, Oostenrijk, Polen, Tsjechië, Oekraïne en Hongarije. In augustus is ook Noorwegen aan de beurt.

Wat halfweg de jaren negentig begon als een bescheiden conceptueel kunstwerk, is compleet uit zijn voegen gebarsten: door de miljoenen anonieme joden, zigeuners, homo's, dwangarbeiders, politieke slachtoffers, Jehova's getuigen en slachtoffers van euthanasieprogramma's een gezicht te geven, raakte Demnig zijn landgenoten dieper dan hij kon vermoeden. Hij wilde een kunstwerk tegen het vergeten. Het bleek een onverwacht en machtig neveneffect te hebben: Duitsers van alle leeftijden zijn zich massaal met de slachtoffers gaan identificeren. Individuele burgers, families, verenigingen, scholen, vriendengroepen: voortdurend bieden ze zich aan om het peterschap van een Stolperstein — 95 euro, plaatsing inbegrepen — op zich te nemen. Voor velen blijkt het een manier om het collectieve schuldgevoel, dat zelfs de

naoorlogse generaties zo vaak parten speelt, te kanaliseren.

HIER WOONDE...

Dat het project 'Hier wohnte - Stolpersteine' aanslaat bij een breed publiek, is bij nader inzien niet zo verwonderlijk. Zes miljoen joden werden omgebracht in de Holocaust: een hallucinant getal, dat morele verontwaardiging en afgrijzen wekt. Tegelijk is het ook een abstract getal, niet te bevatten. Individuele levensverhalen spreken nu eenmaal sterker tot het gemoed dan statistieken, en dat is van bij de aanvang Demnigs bedoeling geweest: elk verhaal moet verteld worden. Bovendien worden de stenen niet zomaar op een symbolische plek gelegd, maar krijgen ze hun plaats voor de deur van de huizen waar de slachtoffers het laatst woonden.

Er is nog een laatste reden voor het grote succes van dit project: het 'Prinzip des Engagements' en de toegankelijkheid. Iedereen die dat — om welke reden ook — wenst, kan het initiatief nemen een Stolperstein te adopteren. Een dokter wilde een gedenksteen voor een dokter bekostigen.

Een jong koppel met een pasgeboren baby, wilde een gedenksteen voor een klein kind. Iedereen heeft zijn redenen. Zo ook Birgit Lockheimer, die het meterschap voor de steen van Lina Eichler op zich genomen heeft. 'Ik wil vat krijgen op die vreselijke periode en het leed zichtbaar maken,' vertelt ze. 'Het mag nooit vergeten worden. Een stuk verantwoordelijkheid speelt ook mee. Ik ben in 1959 geboren, de oorlog heb ik dus niet meegemaakt. Maar ik merk dat het collectieve schuldgevoel in mijn generatie erg sterk is. We konden indertijd nergens heen met onze vragen, zo sterk was het taboe. Ik heb nooit iemand van de oudere generatie horen vertellen dat ze getuige waren geweest van een deportatie. Niet één van hen zei: "Er zaten joodse kinderen in onze klas, en van de ene dag op de andere waren ze er niet meer." De twee standaardantwoorden die we op onze vragen kregen, waren: "We dachten dat de concentratiekampen werk-kampen waren" en — jawel — "Wir haben es nicht gewusst". Hoe kan zo iets?'

Het schuldgevoel blijft kleven. Hun bezoedelde reputatie achter-

volgt de Duitsers nog steeds. Velen voelen zich in het buitenland een beetje met de nek aangekeken, en dat is geen self-fulfilling prophecy, beweert Birgit. 'Toen een jongen in de jungle van Ecuador hoorde dat ik een Duitse was, reageerde hij prompt met één woord: Hitler. Dat was het enige wat hij over Duitsland wist.'

VERBODEN IN MÜNCHEN

Het moet gezegd dat niet iedereen even enthousiast is over Demnigs project. Charlotte Knobloch, voorzitter van de Centrale Raad van joden in Duitsland, noemt het 'onverdraaglijk' dat er op de stenen getrapt wordt, net zoals indertijd op de joden getrapt werd. Sommige steden volgen haar in die redenering. In München bijvoorbeeld is de plaatsing van Stolpersteine om die reden, én omdat men vreest voor een overvloed aan gedenksteden, verboden. De meeste Duitse joden juichen het project echter toe. Daarnaast zijn er natuurlijk ook de voorspelbare antisemitische acties. Enkele tientallen stenen werden vernield, maar de reactie was in minstens één geval even heftig: geschokte burgers

organiseerden een benefiet, die voldoende geld bijeenbracht voor 25 nieuwe stenen.

GEEN ERSATZ-GRAFSTEEN

Een twintigtal mensen, familieleden, geïnteresseerden, buurtbewoners en toevallige passanten, kijken in een bijna gewijde stilte toe wanneer Gunter Demnig voor de zoveelste keer knielt om een Stolperstein in het trottoir te plaatsen, ditmaal aan de Blarerstrasse nummer 48. Petra Quintini, biologe en moeder van vier, is een van de plaatselijke initiatiefneemsters in Konstanz. Bijna al haar vrije tijd gaat naar herinneringsprojecten rond de Holocaust: ze geeft lezingen op scholen, en reist af en toe met groepen jongeren naar Auschwitz. De avond voordien had ik haar gevraagd waarom ze dat doet. Ze voelt zich verantwoordelijk, vertelde ze. En ze hoopt dat nabestaanden van slachtoffers hun beeld van het Duitse volk bijstel-

‘Een familielid van een slachtoffer zei me ooit: nu die steen er ligt, kan ik eindelijk weer naar Duitsland komen’